

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, тел./факс: (044) 248-25-14

04.12.2020 № 22.1/10-2496

На № _____ від _____

Заклади післядипломної педагогічної
освіти

Про методичні рекомендації щодо проведення
профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти

З метою подальшої реалізації Закону України «Про освіту» ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» надсилає для використання у роботі методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Додаток на 9 арк.

В. о. директора

Євген БАЖЕНКОВ

Методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти

Перед освітою суспільство актуалізує завдання підготувати підростаюче покоління до життєвого і професійного самовизначення, що має стати основою їх майбутньої самореалізації у професійній сфері. Цей процес – це найважливіша складова розвитку особистості і є обов'язковою умовою її подальшої професіоналізації. При цьому формується ставлення особистості до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а результатом є її готовність до визначення варіантів самореалізації у певній професійній діяльності в умовах сучасного ринку праці.

Профорієнтаційна робота традиційно займає важливе місце в діяльності закладу освіти, оскільки вона, з одного боку, забезпечує зв'язок системи освіти з економічною системою країни, з іншого, поєднує сьогодення здобувачів освіти з їхнім майбутнім. Саме тому освіта має не тільки забезпечувати предметну підготовку, а й створювати сприятливі умови для професійного самовизначення здобувача освіти.

Зважаючи на це, професійну орієнтацію в закладі освіти визначаємо як систему, яка забезпечує ефективне професійне самовизначення учнів, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, бажань і можливостей та попиту ринку праці у фахівцях. Профорієнтація є безперервним процесом і здійснюється цілеспрямовано на всіх вікових етапах розвитку особистості, починаючи з раннього дитинства, продовжуючи у старшому дошкільному, шкільному і післяшкільному віці.

Значний внесок у профорієнтаційну роботу в закладах освіти здійснюють практичні психологи і соціальні педагоги. Зокрема, за інформацією з областей, працівники психологічної служби протягом 2019/2020 навчального року надавали консультаційні послуги 233 398 учасникам освітнього процесу щодо професійного самовизначення, а саме: з боку батьків надійшло 64 573 звернення, з боку педагогів – 43 120 звернень, з боку здобувачів освіти – 111 448 звернень і з боку інших зацікавлених осіб – 14 448 звернень.

Важливим є питання підвищення компетентності професійної діяльності фахівців психологічної служби у напрямі оволодіння сучасними технологіями профорієнтаційної роботи та кар'єрного консультування.

Головна мета психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення учнів, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами, – формування компетентності у виборі професії, як системи базових характеристик потрібних для успішного планування, коригування і реалізації перспектив власного професійного розвитку.

Ця мета реалізується у процесі вирішення наступних завдань:

1) активізація пізнавально-пошукової профорієнтаційної діяльності здобувачів освіти може здійснюватись через:

- просвітницькі заняття;
- профорієнтаційні проекти;
- професіографічно-дослідницьку діяльність;
- професіографічні екскурсії;
- зустрічі з фахівцями різних професій;
- ярмарки професій і різні їх модифікації;
- використання активізуючих профорієнтаційних і ціннісно-смыслових опитувальників; навчальних фільмів, довідкової літератури, інформаційно-пошукових комп'ютерних систем;

2) допомога здобувачам освіти в оволодінні способами самооцінювання власних індивідуально-психологічних особливостей, здібностей, інтересів, можливостей доцільно використовувати діагностичні методи:

- спостереження;
- аналіз продуктів діяльності;
- бесіди-інтерв'ю;
- опитувальники професійних інтересів, мотивації, професійних здібностей, особистісні опитувальники;
- тести для діагностики індивідуально-психологічних особливостей;
- експертна оцінка сформованості умінь та важливих якостей, необхідних для профорієнтаційної активності;
- проєктивні техніки;
- професійні проби;
- використання різних ігрових і тренінгових ситуацій;

3) формування у здобувачів освіти навичок діяльності, пов'язаної з оволодінням майбутньою професією можливе в процесі виконання профільних і професійних проб, профорієнтаційних проєктів, також участі у роботі профорієнтаційних тренінгів, профорієнтаційних ігор, імітаційних навчально-тренувальних фірм;

4) для забезпечення підтримки і організація рефлексії профорієнтаційної діяльності у здобувачів освіти доцільно використовувати такі технології як:

- індивідуальний профорієнтаційний супровід (тьюторство, коучинг);

- професійне консультування;
- робота з «портфоліо»;
- кейс-метод;

5) допомога здобувачам освіти у конкретному професійному виборі здійснюється у процесі професійного консультування та індивідуального профорієнтаційного супроводу здобувачів освіти.

Слід зазначити, що більшість засобів забезпечення професійного самовизначення здобувачів освіти має нежорсткий, діагностико-рекомендаційний характер, а форми діяльності покликані забезпечити зацікавленість здобувача освіти, його емоційну залученість у процес надання йому допомоги; зробити профорієнтацію не формальною, а дієвою, продуктивною. Важливо спонукати здобувачів освіти до переживань і аналізу досвіду своєї діяльності, сприяти формуванню особистої позиції щодо проблеми власного професійного самовизначення. При цьому допомога у професійному самовизначенні має носити адресний індивідуальний характер, що забезпечується за допомогою гнучкості, варіативності і діалогічності роботи зі здобувачем освіти.

Допомога фахівця психологічної служби на різних вікових етапах:

Вікова група	Основні очікування	Основні акценти	Основні етапи формування професійного самовизначення
1. Дошкільний вік	<ul style="list-style-type: none"> - вибір гуртків (часто обирають батьки); - інтерес до більш яскравих професій; - інтерес до професій своїх батьків; - прагнення спробувати себе (в ігровій діяльності) 	<ul style="list-style-type: none"> - допомога у виборі гуртка (робота з батьками); - захоплюючі розповіді (з прикладу) про цікаві професії та професії батьків; - програвання професій (з метою усвідомлення змісту та їх суспільного значення) 	Трудове виховання та навчання. Підготовка до праці та вибору професій. У дитини виховують любов до праці, опанування найпростішими інструментами та знаряддями праці; формується готовність до праці, потреби й розуміння її необхідності, розвиток загальних трудових навичок
2. Учні молодших класів та середньої школи 1-7-х класів	<ul style="list-style-type: none"> - інтереси до модних (яскравих) професій; - прагнення узгодити свою долю з професіями; - навчальні дисципліни; - вибір гуртків, секцій тощо; 	<ul style="list-style-type: none"> - захоплюючі розповіді про цікаві професії; - поступове розширення уявлень про світ професій праці загалом (за принципом 	Трудове виховання та навчання. Підготовка до праці та вибору професій. У дитини виховують любов до праці, опанування найпростішими

		<p>тотожності окремих елементів праці в різних професіях, наприклад, елементи самодемонстрації в професіях актора та продавця);</p> <p>- допомога у виборі захоплення, хобі</p>	<p>інструментами та знаряддями праці; формується готовність до праці, потреби й розуміння її необхідності, розвиток загальних трудових навичок</p>
<p>3. Учні 8-9-х класів, для 9-х класів (випускники)</p>	<p>- проблема куди піти навчатись після 9 класу?</p> <p>- більш конкретний інтерес до професій;</p> <p>- з'являється інтерес до закладів професійної освіти;</p> <p>- вибір підготовчих курсів;</p> <p>- інтерес до своєї «профпридатності» («Проведіть на мені тест – до якої професії я придатний»)</p>	<p>- допомога у виборі підготовчих курсів та профілю закладу освіти;</p> <p>- допомога в самопізнанні (але без остаточної рекомендації щодо професійної непридатності);</p> <p>- більший акцент на ціннісно-змістові сторони професійної роботи;</p> <p>- професійна робота, знайомство з особливостями професій та закладів освіти</p>	<p>Професійна орієнтація. Допомога у виборі професій на основі професійної освіти, консультації та корекції щодо професійного плану</p>
<p>4. Учні 10-11-х класів</p>	<p>- вибір професій;</p> <p>- вибір закладу освіти;</p> <p>- вибір підготовчих курсів;</p> <p>- інтерес до ціннісно-змістових та моральних аспектів майбутнього трудового життя;</p> <p>- головне для старшокласників-прагнення більш конкретного вибору</p>	<p>- основний акцент на ціннісно-змістовій стороні самовизначення (дискусії, обговорення, різних позицій);</p> <p>- проінформаційна допомога (великий акцент на особливості вступу до закладів вищої освіти);</p> <p>- індивідуальний підхід;</p> <p>- за можливості програвання різноманітних варіантів вибору (для порівняння, для більшого орієнтування підлітка)</p>	<p>Професійний підбір. Визначення ступеню придатності людини до певного виду діяльності на основі зіставлення індивідуальних особливостей з вимогами професій. На цьому етапі можливе вирішення завдань розділу фахівців, комплектація навчальних і професійних груп, підбір фахівців до функціональної групи</p>
<p>5. Абітурієнт</p>	<p>- допомога у виборі</p>	<p>- головний акцент на</p>	<p>Професійна</p>

	факультету, кафедри, спеціалізації; - хтось може очікувати хоч невеликої допомоги у «влаштуванні»...	допомогу у виборі фаху (хоча краще його обрати після 2-3-го року навчання)	підготовка. Обґрунтування рекомендацій та програм, методик і способів навчання й тренувань, об'єктивних методів і критеріїв оцінки рівня професійної підготовки.
--	---	--	---

Професійна консультація використовується як метод психологічної допомоги всім учням, в тому числі дітям з особливими освітніми потребами, у виборі професії, а також плануванні професійної кар'єри відповідно до можливостей, що надає особистості суспільство, та її індивідуальних якостей. Головна мета професійної консультації – допомогти здобувачеві освіти усвідомити особистісні властивості та індивідуальні особливості, інтереси, нахили, мотиви вибору професії, зрозуміти потреби і можливості ринку праці, а також дати обґрунтовану пораду щодо професійного вибору та вибору шляхів навчання і сфери діяльності, визначити шляхи досягнення оптимальної відповідності між особистістю та професією.

Професійна консультація має вирішувати такі завдання:

- розвиток в особистості відкритості майбутньому;
- можливість самостійного свідомого професійного вибору;
- здатність передбачати та прогнозувати своє буття у професійній сфері на основі постійної переоцінки цінностей, пошуку нових сенсів;
- налаштування на активні й конструктивні дії у швидкозмінних життєвих та професійних ситуаціях.

Етапи професійної консультації – попередня бесіда, психологічна діагностика здібностей і схильностей, корекція уявлень особи про себе і світ професій, вироблення плану професійного шляху і визначення професійного вибору, корекція професійних планів. Зазначаємо, що корекція виконується тільки у випадку необхідності, наприклад, невідповідність якостей особистості вимогам професії, пояснюються помилки, разом з тим вирішуються проблеми кар'єрного розвитку. Також надається інформація про зміст професійної праці, можливості отримання професії, шляхи працевлаштування, необхідну довідкову літературу тощо.

Серед типів профорієнтаційної консультації визначають:

ранню, дитячу консультацію – консультація не самих дітей, а їх батьків та вихователів, це консультація щодо формування позитивного ставлення до праці, а також за вибором гуртка або спецшколи для дітей, які проявили ранню обдарованість;

консультація учнів, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами – підготовка до вибору, формування ціннісно-сміислової і операційної основи самовизначення, коли у здобувача освіти формується уявлення про основні дії

щодо вибору та реалізації своїх життєвих цілей. Також важливо в цьому віці формувати інформаційну основу самовизначення, починаючи з професій, які цікаві школярам, і лише потім поступово розширювати їх кругозір, створюючи систему орієнтування в світі професійної праці. Робити в цьому віці акцент на визначенні «профпридатності» помилково, адже дитина ще до кінця не сформувалася і робота повинна носити діагностико-корегуючий (не діагностико-рекомендаційний) характер. Але, якщо учень буде виявляти зацікавленість своєю готовністю до певних професій, то можна провести з ним певні діагностичні методики, не роблячи при цьому кінцевих висновків і рекомендацій;

консультація учителів – часто, перш ніж розпочинати розмову про проблеми дітей, деякі вчителі хочуть трохи розповісти про себе, тому важливо вміти вислуховувати і власні проблеми вчителів, інакше виникне ризик, що з ними так і не сформуються довірливі стосунки. В цілому ж важливо організувати реальну співпрацю з учителями, що допоможе розподілити деякі функції в профорієнтаційній допомозі підлітку;

консультація батьків – як і в роботі з учителями, важливо бути готовим вислуховувати власні проблеми батьків, поступово виводячи їх на рівень співробітництва, який передбачає узгодження і розподіл зусиль з надання допомоги своїм дітям;

консультацію випускників закладів загальної середньої освіти – допомога в конкретному виборі, а також уточнення і повторна перевірка вибору. Консультація даного типу повинна бути максимально прагматичною, і тут важливо не тільки прорахунок і осмислення обставин (чинників) вибору, але і вольова готовність здобувача освіти зробити конкретний вибір.

Підґрунтям практичної профорієнтаційної консультаційної роботи є позитивні погляди працівників психологічної служби закладів освіти на людину, її природу, розвиток, діяльність, ставлення до світу, до себе, до інших. Ця робота має бути спрямована на проблематику професійного самовизначення, становлення та кар'єрного розвитку особистості.

Діагностика здобувачів освіти у процесі професійної орієнтації є однією з найважливіших складових допомоги у виборі відповідного профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності, пошуку шляхів швидкого і ефективного опанування професійними знаннями, вміннями і навичками, побудові професійного плану, кар'єри тощо. Мета профорієнтаційної діагностики: психологічний аналіз особистості здобувача освіти, зіставлення структури особистості з вимогами професій, подальший прогноз професійного розвитку і самореалізації особистості. Результатом психологічного дослідження є психологічний портрет (структурований опис комплексу взаємопов'язаних психічних властивостей, здібностей, стійких особливостей, інтересів, мотивів, потреб особистості). Проте, діагностика практично ніколи не є самоціллю, її призначення – прогнозування (динаміка подальшого розвитку), проведення цілеспрямованої корекційно-розвиткової роботи, розробка рекомендацій,

стимулювання потреби особистості в самопізнанні та самовдосконаленні у руслі підготовки до своєї майбутньої професійної діяльності. Відповідно, психологічний портрет може бути основою індивідуальної програми самовдосконалення здобувача освіти у контексті майбутньої професійної діяльності.

Діагностика у процесі професійної орієнтації здобувачів освіти здійснюється за допомогою психодіагностичних методик (специфічні психологічні засоби, призначені для вимірювання та оцінки індивідуально-психологічних особливостей здобувачів освіти у контексті майбутньої сфери професійної діяльності).

Для того, щоб психодіагностика була досить надійним засобом дослідження особистості й дозволяла отримувати вірогідні результати, яким можна довіряти, і на їх основі робити адекватні практичні висновки, потрібно підбирати науково обґрунтовані психодіагностичні методики (валідні, надійні, однозначні і точні). Діагностична методика має бути зрозумілою і доступною не тільки для фахівця, а й для обстежуваного, вимагати від нього мінімум фізичних і психологічних зусиль, прогностичною (надавати можливість правильно прогнозувати успішність діяльності, особливостей поведінки, подальшого розвитку обстежуваного на основі результатів обстеження за даною методикою). Інструкція до методики повинна бути простою, короткою й досить зрозумілою без додаткових пояснень. Вимогами до психодіагностичних методик, крім основних, є низка інших, а саме: однозначно сформульовані мета, предмет і сфера застосування; процедура проведення задана у вигляді однозначного алгоритму: пред'явлення завдань, проведення обстеження й аналізу відповідей; обробка результатів – статистично обґрунтовані методи підрахунку та стандартизації критеріальних норм.

З усіх існуючих психодіагностичних методик найбільш поширеними на сьогодні є тести – досить короткі, стандартизовані методики, що дозволяють отримати і зіставити кількісні та якісні характеристики індивідуально-психологічних особливостей людини за певними параметрами. Тестові методики, які застосовуються у процесі профорієнтації здобувачів освіти, характеризуються жорсткою регламентацією процедури обстеження (точне дотримання інструкцій, суворо та конкретно визначені способи подачі стимульного матеріалу тощо), стандартизацією (наявність норм чи інших

критеріїв оцінки результатів), валідністю і надійністю. Вони дають змогу зібрати психодіагностичну інформацію у короткий термін і в такому вигляді, який дає можливість кількісного та якісного її аналізу.

Наголошуємо, що кількість суто профорієнтаційних діагностичних методик (визначають схильність особистості до різних сфер професійної діяльності та мотиви вибору майбутньої професії) достатньо чисельна. Нижче подано перелік діагностичних методик, які відповідають усім науковим вимогам, і можуть застосовуватися у профорієнтаційній діяльності:

- Опитувальник професійних схильностей Л. Йовайши (модифікація Г. Репзапкіної);
- Карта інтересів А. Голомштока;
- Методика ОДАСІ-2 (створена С. Карпіловською і Б. Федоришиним на основі модифікації анкети інтересів А. Голомштока і О. Мешковської);
- Методика СІН (за Б. Федоришиним);
- Методика «Квадрат інтересів» (за Є. Клімовим);
- Опитувальник професійної спрямованості Дж. Холланда;
- Опитувальник професійних переваг (адаптація тесту Дж. Холланда «Спрямований пошук»);
- Опитувальник Л. Лучко «Ваша майбутня професія»;
- Методика визначення професійних переваг (Б. Басса);
- Методика «Якорі кар'єри» (Е. Шейна);
- Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича);
- Методика дослідження емоційної спрямованості (Б. Додонова);
- Активізуюча профорієнтаційна методика «Будь готовий!» (М. Пряжніков);
- Опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко).

Профорієнтаційна робота у закладах освіти має базуватися на комплексі заходів, призначених для визначення у підростаючого покоління тих професійно важливих якостей (відповідних конкретній професії), які достатні й необхідні для оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, що обумовлюють успішність та ефективність у професійній діяльності.

З метою виявлення індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації, сприяння активізації внутрішніх механізмів самодіяльності особистості, таких як самооцінка, самопізнання і самовдосконалення, пропонуємо у професійній діяльності застосовувати:

- Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу. / Гуцан Л.А., Морін О.Л., Охріменко З.В., Пархоменко О.М., Гриценко

Л.І., Ткачук І.І.– Харків: «Друкарня Мадрид»;

- Моя майбутня професія: правила вибору [курс за вибором для учнів 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів : [курс за вибором для учнів 10 (11)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (52 год.)] / [В. Г. Панок, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук // Збірник програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Вищезазначені та інші методичні матеріали щодо профорієнтаційної роботи розміщені за покликанням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/proforientatsiyna-robota/>

Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи підготовлено методичні рекомендації «Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби» (<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychni-materialy-dlya-psycholohiv/psychodiahnostychna-robota/>). У виданні висвітлено методичні засади психодіагностичної роботи працівників психологічної служби; розглянуто особливості діагностичної діяльності фахівців у закладах освіти; представлено перелік діагностичних методик для застосування з різними цільовими аудиторіями щодо вирішення різних психодіагностичних завдань, зокрема, і для дослідження професійних схильностей здобувачів освіти.

Крім того, на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» створено інформаційну базу професійного інструментарію фахівців психологічної служби у системі освіти України (<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/>), де можна знайти методичні матеріали щодо профорієнтаційної роботи.